

УДК 130.122:37.013

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.32.5>

ВПЛИВ ФІЛОСОФІЇ ЕКОЛОГІЇ НА СИСТЕМНІ ЗМІНИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

Ірина Карпань

*КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»,
Навчально-науковий інститут педагогіки,
кафедра соціально-гуманітарної освіти
вул. Антоновича, 70, 49006, м. Дніпро, Україна*

У роботі на основі міждисциплінарного та метапарадигмального підходу з використанням компаративістського аналізу здійснено дослідження ролі філософії екології у системних змінах освітньої сфери сучасного суспільства через формування засад постнекласичної філософії освіти. Показано, що філософія екології виникла на основі розширення змісту екології як наукової області і є основним механізмом світоглядно-ціннісної кристалізації глобальної екології.

Вплив на освітню сферу філософія екології здійснює через зміни у настановах філософії освіти, яка стає механізмом обґрунтування та конституювання освіти для сталого розвитку та екологічної освіти. Перебудова освітньої сфери на засадах екологічно орієнтованої філософії освіти вимагає утвердження системостворюючої ролі екологічної освіти у процесі системних освітніх реформ. Реалізація цієї функції вимагає перебудови освіти на засадах імперативів, які впливають із концепту сталого розвитку – ноосферної свідомості, екологічного виховання, соціоприродної системи цінностей тощо.

Екологічна освіта виходить за межі вузького дисциплінарного напрямку і доповнює свої когнітивно-пізнавальні функції ціннісно-мотиваційними. Тому основним результатом взаємодії філософії екології та філософії освіти є становлення нового освітнього середовища, яке забезпечує соціалізацію людини на основі нової системи цінностей, що поєднує традиційний гуманізм і настанови коеволюційного розвитку людини, суспільства та природи.

На основі дослідження наведено узагальнюючий аналіз філософсько-методологічних і світоглядних характеристик екологічної освіти та змін, які мають відбутися в ній під впливом філософії екології. Зроблено висновок, що остання може розглядатися в якості інструменту глобальної трансформації освітньої діяльності в напрямі реалізації засад сталого розвитку у відповідності з потребами сучасного суспільства.

Ключові слова: філософія освіти, філософія екології, екологічна освіта, цінності сталого розвитку, освітні інновації.

Постановка проблеми. В інформаційному суспільстві основним напрямом удосконалення соціальних відносин є забезпечення сталого розвитку. Сталий розвиток здебільшого залежить від того, яка система цінностей домінує у суспільстві. Найбільше значення має формування моральних норм, що забезпечують просування суспільства у напрямі удосконалення відносин між людьми та стосунків між суспільством і природою на основі коеволюційного розвитку.

Стан дослідження проблеми. У наявних дослідженнях в основу розвитку філософії екології фахівці, зокрема Н. Анацька, Н. Годзь, М. Несправа, А. Матвійчук та інші, покладають аналіз взаємодії людини і природи. Нині філософські проблеми екології впливають на розвиток екологічної освіти та трансформацію освіти в контексті засад сталого розвитку. Багато дослідників підкреслюють, що ця проблема має суто міждисциплінарний

характер, охоплює всі ланки освітньої системи. Недостатнім є аналіз світоглядно-методологічної ролі взаємодії філософії екології та філософії освіти у процесі зміни парадигми розвитку освіти та суспільства на засадах сталого розвитку.

Мета дослідження – визначення напрямів впливу засад філософії екології через настанови філософії освіти на розвиток екологічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці ХХ століття відбулося значне розширення предметності екологічних досліджень. З'явилися такі нові напрями: екологія культури, екологія суспільства, екологія мислення, екологія людини та чимало інших. Це зумовило трансформацію екології з досить вузького предметного напрямку в окрему область наукових досліджень, у межах якої аналізуються закономірності розвитку екологічної сфери в межах системи ціннісних та методологічних імперативів.

На основі інтегрування напрямів екологічних досліджень виникла глобальна екологія. Це вже була не окрема галузь екологічних знань, а спеціалізований методологічний інструмент дослідження взаємодії суспільства та природи на певних світоглядних і методологічних позиціях. Такий підхід дозволив у межах глобальної екології визначитися із розумінням закономірностей взаємодії об'єкта та його середовища на загальносистемних засадах.

Глобальна екологія визначає загальні закономірності відносин між суспільством і середовищем його розвитку безвідносно до конкретних характеристик соціального організму чи природного середовища. Формування нової наукової області вимагає і становлення адекватного їй світоглядно-методологічного інструментарію, що призвело до виокремлення такого напрямку філософських досліджень як філософія екології.

На основі узагальнених характеристик глобальної екології і наукового інструментарію їх дослідження сформувалася філософія екології, яка визначає новий статус сукупності дисциплін екологічного характеру на основі інтеграції у межах єдиних філософсько-світоглядних і методологічних засад. Вона є спеціалізованою областю філософських досліджень, присвяченою аналізу філософських засад взаємодії суспільства та природи, і вносить свій вклад у глобальну проблематику інформаційного суспільства [8, с. 54].

У межах філософії екології здійснюється переосмислення традиційного розуміння взаємодії суспільства та природи в онтологічному, когнітивно-методологічному та аксіологічному вимірах. В онтологічному вимірі найбільшу роль відіграє формування нових схем картини світу та її упорядкування з огляду на настанови про коєволюційний розвиток. У методологічному плані основна увага звертається на формування таких пізнавальних конструкцій, які призводять до інноваційних підходів у дослідженні соціоприродних феноменів, зокрема за рахунок реалізації засад постнекласичного раціоналізму. В екологічній сфері у межах філософії екології також формуються і нові ціннісні установки, які можуть використовуватися як основа трансформації суспільства на засадах взаємодопомоги та співробітництва.

Одним із напрямів впливу філософії екології на сучасну науку є її внесок у становлення нової системи освіти, основою якої є цілісне інтегроване розуміння світу як світу взаємодії природи та людини у їх взаємозалежності. У нерозривному зв'язку між людиною та природою вбачається і вирішення основних проблем розвитку інформаційного суспільства як суспільства сталого розвитку. Тому в межах таких філософських засад освіти сталий розвиток розуміється як безальтернативний, оскільки будь-які його альтернативи не можливі у межах формування картини світу, яка має інтегрований соціоприродний характер і реалізує парадигму екологічного майбутнього людини на основі нового розуміння гуманістичних цінностей.

Формування філософії екології зумовлено тим, що лише у межах філософського розгляду сучасних екологічних досліджень можливе осмислення їх системостворюючої функції стосовно наукового знання інформаційного суспільства [6, с. 103]. Інноваційна зміна існуючих підходів до дослідження сучасної цивілізації та взаємовідносин між нею і природою забезпечується філософією екології, яка є областю філософських досліджень, що аналізує найбільш загальні філософські підстави усіх напрямів взаємодій природи та сучасного суспільства.

У межах філософії екології формуються відповіді філософської науки на ті виклики розвитку екологічної сфери знань, які не можливо забезпечити на основі діючих філософських установок. Найбільш загальними підставами консолідації нової філософії природи у межах філософії екології є ідеї коеволуції, людинорозмірності глобального еволюціонізму та інші.

Філософія екології відкриває можливості трансформації філософії природи з класичної натурфілософії в ефективну систему осмислення природи, людини, суспільства у межах інтегрованої системи їх взаємодії. Основним завданням філософії екології стає утвердження концепту коеволуції як пріоритетного пізнавального інструменту дослідження засад розвитку сучасного суспільства, чим забезпечується і виявлення нових ціннісно-соціокультурних механізмів формування ефективної стратегії соціального розвитку [3, с. 8].

У філософії екології одне з центральних місць займає освітня проблематика. У межах традиційної філософсько-освітньої парадигми освіта визначалася як досить стабільне та консервативне явище. Традиційне розуміння освіти ґрунтувалося на тому, що підростаючому поколінню надаються уже готові когнітивні та ціннісні засади майбутньої діяльності. У межах постнекласичних підходів до освіти парадигма теж принципово змінюється. Якщо раніше освіта просто забезпечувала якість життя людини та суспільства, то нині вона має забезпечити виживання людства і виживання кожної людини у межах її етносу. Тому освітня система не може розвиватися просто еволюційним шляхом, оскільки немає часу на повільне утвердження нових коеволуційних ідей у культурі суспільства. Для утвердження засад сталого розвитку необхідне швидке та системне оновлення світоглядних орієнтирів у суспільстві через освітню систему.

Для цього необхідна радикальне та швидка зміна освітніх орієнтирів, які формуються в межах нової філософії освіти [2, с. 43]. Остання визначає і нову роль освіти як основного інструменту проектування суспільства сталого розвитку. Здійснити цю місію освіта може, відійшовши від традиційної функції трансляції знання та усталених норм суспільного розвитку. Нова філософія освіти орієнтує на інноваційні механізми освітнього розвитку, тому усі інновації в сучасній освітній системі мають бути інтегровані у межах цілісної системи неперервної екологічної освіти з використанням принципів філософії освіти та філософії екології.

Варто зазначити, що існуюча нині екологічна освіта не може бути використана для реалізації таких цілей. Вона заснована на аналітичних знаннях, прагматично орієнтована на досить вузькі освітні завдання і дуже мало орієнтована на зміни у цінностях і мотивах поведінки людини. Тому необхідні радикальні зміни у філософії освіти та освітній практиці з використанням фундаментальних положень філософії екології щодо нового інтегрованого та цілісного розуміння світу і місця в ньому людини та суспільства. Така система екологічної освіти має дати усім освітнім суб'єктам системне та аргументоване розуміння основних засад і напрямів взаємодії суспільства, природи та людини. При цьому сучасний стан екологічної освіти, який визначається знаннями про закони при-

роди та закони суспільства, має бути суттєво змінений за рахунок доповнення знаннями про закони взаємодії та сумісності цих об'єктів у межах цілісної системи коеволюційного розвитку [1, с. 9].

На цій основі у підростаючого покоління мають сформуватися нове екологічно орієнтоване мислення, нові екологічно орієнтовані підходи до способу життя, в основі яких лежить співрозмірність цінностей розвитку людини та збереження її природного середовища. Екологічна освіта має не просто давати знання, а й виконувати ціннісно-мотиваційну функцію стосовно діяльності людей і формування нової екологічної культури інформаційного суспільства.

Екологічна освіта у філософсько-парадигмальному сенсі постає як складний когнітивний феномен, який включає такі понятійні складники як екосистема, екологічна взаємодія, екологічний розвиток, екологічна стійкість тощо. Вони дозволяють не просто послідовно описати освітні зміни у екосистемному вимірі, а й забезпечити взаємозв'язок між теоретичним і практичним рівнем пізнання. Найбільш ґрунтовне поняття «екосистема» має містити інформацію про рівень організації, структуру і компоненти різних екосистем, «екологічна взаємодія» – розглядати динаміку екосистеми, умови її виживання і розвитку, динамічну рівновагу, саморегуляцію, притаманну екосистемам. Під поняттям «екологічний розвиток» повинно розумітися збільшення або зменшення різноманітності екосистем, етапи та швидкість їх перетворення. Поняття «екологічна стійкість» має включати вивчення умов виживання і тривалого розвитку центрального об'єкта екосистеми.

Філософсько-теоретичний вимір екологічної освіти визначається не лише складним понятійним апаратом, а й новою специфічною характеристикою, яка дозволяє визначати її на основі впровадження проблемно-орієнтованого підходу до освітньої діяльності. В основі такого підходу, що дає підстави вважати екологічну освіту «випереджуючою», лежать настанови сталого розвитку та екологічної безпеки і орієнтація на забезпечення екологічної безпеки у процесі переходу суспільства до сталого розвитку.

Екологічна освіта є інструментом постнекласичної трансформації освіти, тому варто говорити про її процесуальний вимір – так звану екологізацію системи освіти. Екологізація системи освіти – це характеристика тенденції проникнення ідей, понять, принципів, підходів екологічної освіти в інші дисципліни, а також у процес підготовки екологічно грамотних фахівців різного профілю: інженерів, лікарів, економістів, соціологів тощо. Від рівня екологізації освіти залежить успішний перехід на модель екологічно безпечного, стабільного розвитку.

Вказана системостворююче-парадигмальна роль екологічної освіти принципово змінює її традиційне розуміння як просто галузі освіти та пізнання. Під екологічною освітою нині ми розуміємо процес засвоєння екологічних знань, стратегічною метою якої є зміна ставлення людини до навколишнього середовища, формування мислення, орієнтованого на гармонійну взаємодію природи і суспільства. В рамках традиційної системи освіти екологічний аспект був свого роду «придатком» до природно-наукового знання. Екологічна ж освіта, сформована на принципах та ідеях сталого розвитку, – це утворення, де упор робиться на екогуманістичних і ноосферних цінностях, спрямованих на системне вирішення екологічної проблеми [7, с. 178].

Загалом сучасна екологічна освіта розуміється як певна філософсько-світоглядна основа освітніх трансформацій постнекласичного зразка, вона повинна бути спрямована на майбутнє, спиратися на ідеї коеволюції природи і суспільства, сталого розвитку біосфери, подолання сформованих у суспільстві стереотипів через формування духовно-мо-

ральної, екологічно грамотної особистості та створення умов для її розвитку, що стане запорукою соціальної стабільності. Найбільш повно трансформуюча роль екологічної освіти на системно-соціальному та особистісному рівнях виявляється у її спрямованості на формування екологічної культури. У процесі екологічної освіти повинна здійснюватися інтеграція наукових знань про взаємодію людства і природи й відповідних соціокультурних кодів, що призведе до гуманізації освіти.

Філософія екології по-новому ставить проблему гуманістичної спрямованості сучасної освіти. Традиційно система освітніх гуманістичних цінностей мала антропоцентричний чи соціометричний характер, новий же гуманізм ґрунтується на визнанні нерозривного зв'язку людини зі своїм природним середовищем. Традиційно культуру розуміли як сферу, яка відрізняє соціальне середовище від природного; у межах же екологічної культури основним принципом є поєднання природного та соціального, формування нової культурної єдності.

Становлення такої екологічної культури здійснюється на основі формування екологічної етики з новою системою цінностей і новими орієнтирами для освітньої діяльності. «Ніякі науково-технічні нововведення, екополітичні перетворення, соціальні реформи, – пишуть В.І. Данилов-Данільян і К.С. Лосев, – самі по собі не забезпечать стійкість розвитку цивілізації. Сталий розвиток можливий лише як результат етичного оновлення людства, формування нової системи цінностей, нових моральних імперативів» [4, с. 13].

Необхідно розуміти, що формування в системі освіти нового екологічного світогляду не здійснюється виключно на основі наукових знань. У межах загальної переорієнтації освіти практичного характеру величезне значення отримує спосіб життя та повсякденне буття людини. Світогляд екологічного характеру формується як горизонт людського буття, у якому відбувається становлення та життєдіяльність людини. Саме формування такого світогляду, вплетеного у повсякденну людську діяльність, визначає і спосіб осмислення людиною дійсності.

Нині дуже велике значення зберігає антропоцентричний підхід до визначення сенсу життя та діяльність у межах такого підходу. Традиційні гуманістичні цінності формуються на основі розуміння людини як вінця розвитку живої матерії та принципу підпорядкування діяльності завданням розвитку й удосконалення людини. Однак орієнтація на ізольоване існування людини без урахування її взаємозв'язків із природою та соціокультурним оточенням призводить до абсолютизації досить вузьких цілей особистісного розвитку. Це ж стосується і соціоцентричних підходів, де в центрі уваги знаходяться соціум і його різні елементи у їх взаємодії. Такий підхід може бути продуктивним лише у тому разі, коли немає ізолювання соціальних відносин від глобальної системи людина – суспільство – природа. Але у межах цивілізації індустріального суспільства та утвердження засад технологічного детермінізму відбулася саме абсолютизація техніки як чинника розвитку та мірила прогресивності, у тому числі й у гуманістичному вимірі.

Прихильники концепції філософії екології виділяють два основні напрями формування нового ставлення до світу у межах імперативів еволюційного розвитку, що визначаються сучасними соціальними змінами [8, с. 57]. Один із напрямів пов'язаний із глобалізаційними процесами, оскільки зростаюча взаємозалежність усіх націй і регіонів, формування єдиної загальної планетарної спільноти відкриває можливості утвердження цінностей взаємодії та злагоди. Глобалізація несе з собою суттєві загрози та ризики і спонукає людство до пошуку нових стратегій виходу з кризової ситуації насамперед за рахунок ціннісних змін у суспільстві та людині, за рахунок формування людини нової культури та нових поглядів.

Другий напрям пов'язаний із утвердженням засад співробітництва в якості основи розвитку інформаційного суспільства, коли традиційні засади конкурентності поступаються цінностям кооперації, ненасилля та утвердження по-новому прочитаних гуманістичних цінностей. Екологічна етика, будучи елементом і ціннісною основою інноваційного освітнього процесу, дає можливість реалізувати ці напрями розвитку в сучасній системі освіти через формування відповідного середовища соціалізації, яке продукує екологічні цінності та цінності коеволюційного розвитку. Утвердження екологічних цінностей в якості основи становлення сучасної моралі є дуже складним процесом. Воно пов'язане з переосмисленням багатьох ціннісних імперативів на основі їх інтеграції в межах настанов філософії екології.

Висновки. У новій філософії освіти необхідне поєднання засад екологічної етики з іншими регулятивними настановами сучасного суспільства і сучасної освіти – онтологічними, діяльними, когнітивними. Нові екологічні цінності впливають на останні і одночасно залежать від них у межах єдиного процесу соціокультурного розвитку інформаційного суспільства. Зокрема, сучасна філософія освіти ґрунтується на таких пізнавальних принципах як міждисциплінарність, комплексність, суб'єктність та інші; у діяльному вимірі сучасна освіта все більше є освітою партнерства, співробітництва та взаємодопомоги, відмовляючись від домінування принципів конкурентності та змагальності як основи освітнього процесу. Очевидно, що це є відображення в освітній сфері нового прочитання у межах філософії екології взаємодії провідних сил еволюції, які одночасно виявляють себе і через конкуренцію, і через співробітництво.

На цій основі необхідно через систему освіти добиватися трансформації ставлення людини як до природи, так і до інших людей, до самої себе. Нова принципова настанова філософії освіти – це настанова єдності людини та природи в межах засад екологічної етики, що через формування нової системи цінностей освітніми засобами забезпечує обмеження діяльності людини у досягненні її цілей з метою сприяння виживанню усього людства.

Список використаної літератури

1. Анацька Н.В. Екологічна освіта: знання і життєво-ціннісні орієнтації сучасної людини : автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.10; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти. Київ, 2016. 20 с.
2. Братаніч Б.В. Освіта та культура: взаємодія у постсучасному просторі. *Філософські проблеми освіти*. Зб. наук. праць. Дніпропетровськ : Інфодніпро, 2011. № 1. С. 40–49.
3. Годзь Н.Б. Філософські підстави екологічної футурології : автореф. дис. д-ра філос. наук: 09.00.09; Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. Київ, 2019. 32 с.
4. Данилов-Данильян В.И., Лосев К.С. Экологический вызов и устойчивое развитие. М. : Прогресс-Традиция, 2000. 416 с.
5. Задубрівська О.М. Філософські проблеми екології: методологічний аспект [Текст]. Чернівці : Рута, 2007. 42 с.
6. Лисеев И.К. Философия экологии сегодня. *Философские науки*. 2017. № 3. С. 102–115.
7. Матвійчук А.В. Екологічна деонтологія: філософсько-методологічне осмислення наукових перспектив [монографія]. Рівне : О. Зень, 2014. 399 с.
8. Несправа М.В. Философия экологии и экологическая философия: дифференциация и концептуализация. *Norwegian Journal of Development of the International Science*. 2020. № 43-3. С. 52–59.

THE INFLUENCE OF THE PHILOSOPHY OF ECOLOGY ON THE SYSTEMIC CHANGES OF MODERN PHILOSOPHY OF EDUCATION

Irina Karpan

*Communal Institution of Higher Education "Dnipro Academy of Continuing Education"
of Dnipropetrovsk Regional Council",
Institute of Pedagogy,
Department of Humanitarian Education
Antonovycha str., 70, 49006, Dnipro, Ukraine*

In the work on the basis of interdisciplinary and metaparadigmatic approach using comparative analysis the research of the role of philosophy of ecology in systemic change of educational sphere of modern society through formation of bases of post-classical philosophy of education is carried out. It is shown that the philosophy of ecology arose on the basis of expanding the content of ecology as a scientific field and is the main mechanism of worldview and value crystallization of global ecology. The philosophy of ecology influences the educational sphere through changes in the guidelines of the philosophy of education, which becomes a mechanism for substantiating and constituting education for sustainable development and environmental education.

Restructuring of the educational sphere on the basis of ecologically oriented philosophy of education requires the assertion of the system-creating role of ecological education in the process of systemic educational reforms. The implementation of this function requires the restructuring of education on the basis of imperatives arising from the concept of sustainable development – noosphere consciousness, environmental education, socio-natural value system and more.

Environmental education goes beyond the narrow disciplinary direction and complements its cognitive-cognitive functions with value-motivational ones. Thus, the main result of the interaction of philosophy of ecology and philosophy of education is the formation of a new educational environment that provides human socialization based on a new system of values that combines traditional humanism and guidelines for coevolutionary development of man, society and nature.

On the basis of the research the generalized analysis of philosophical-methodological and worldview characteristics of ecological education and changes which should take place in it under the influence of philosophy of ecology is given. It is concluded that the latter can be considered as a tool for global transformation of educational activities in the direction of implementing the principles of sustainable development in accordance with the needs of modern society.

Key words: philosophy of education, philosophy of ecology, ecological education, values of sustainable development, educational innovations.